

Carta Marina och färdlederna

En kort beskrivning av Carta Marinas förhistoria: De prästutbildade bröderna Olof och Johan Månsson, födda 1490 och 1488 i Skänninge och "grundskolade" i Linköping, avancerade på 1520-talet till domprost i Strängnäs resp. till ärkebiskop i Uppsala.

Båda två hade fått sin katolska utbildning i Rostock Tyskland, och dom kallade sej nu på 1520-talet för Olaus och Johannes Magnus och båda arbetade till en början i nära kontakt och samförstånd med kung Gustav Vasa under hans första regeringsår och utförde även diplomatiska uppdrag nere i Europa för kungens räkning.

Både Olaus och Johannes var, som patrioter, goda författare och historiskt intresserade av sin nordiska hembygd och dess befolkning. Men man ska också vid bedömningen av deras verk komma ihåg att publiceringarna skedde i nära förbindelser med den påvliga kurian i Rom, i mitten av 1500-talet, och riktade till mottagare i den katolska prästvärlden, som mycket väl kände till den nordiska istid som nu hade rått och påverkat livet flera hundra år i norr och som även visats på Cartan och skrifterna.

Mellannorrland fick en framskjuten plats i deras liv i och med att Olaus under åren 1518 – 19 hade haft ett påvligt uppdrag att resa omkring till socknarna här och sälja katolska avlatsbrev som skulle ge köparna syndaförlåtelse. Kurians intresse för beskattning i just denna av rikssvenska sekulära och kyrkliga ledare betraktade avkrok och yttersta utpost kan väl också ge anledning till eftertankar om traktens ekonomiska betydelse under den tidigare historien. Till yttermera visso hade den svenske de fakto-efterträdaren till ärkebiskop Johannes Magnus, Gustaf Wasa också vid tidpunkten för Cartans utgivning lagfäst reformationen och inlett ett nära samarbete med "Jämtlandsprosten" Erik Andersson i Oviken för att omskapa och avlöva den jämtländska kyrkoverksamheten på "onödiga rikedomar" till förmån för kommande militära behov.

Deras samarbete och vänskap med Gustav Wasa började snart skära sej när kungen lyssnade mer och mer på lutherfrälsta rådgivare, och år 1527 införde kungen den lutherska reformationen i Sverige vilket tvingade de katolska Bröderna Magnus att för resten av sina liv gå i landsflykt nere i Europa och slutligen stanna i Italien för sina katolska åsikters skull.

Hädanefter ägnade båda för sin försörjning sej helt åt författandet av sina ryktbara historiska verk, och Olaus Magnus arbetade de första tolv åren av vistelsen utomlands med Carta Marina, som förberedelse till sitt litterära verk "Historia om de Nordiska folken" i fyra tjocka band.

Som sammanfattning kan man nog säga att deras beskrivningar av de nordiska folkslagens storhet och samhällsutvecklande verksamheter handlade om de minnen som fanns kvar efter det högmedeltida samhälle som hade byggts upp från det katolska kristnandet på 1000-talet och fram till den katastrofala pesten som inträffade 1350.

I mitt dokument sökande är det kartans geografiska och byggnadsmässiga beskrivningar av det förreformatoriska eller katolska infrastrukturerna som varit intressant.

Detta vill jag försöka ställa i relation till de förändringar som påverkades av kombinationen digerdöd, klimatförsämring, Gustav Vasas lutherska reformation och inte minst den ständiga krigsberedskapen och dragkampen om Jämtland mellan svenska och norsk-danska arméer, som varade från kristnandet kring 1000-talet och ända fram till 1814 års unionsfördrag med Norge.

Den första tryckningen av kartan som Olaus Magnus själv beställde år 1539 gjordes i Rom, och den är mycket rik på detaljinformation i de bilder från platser som O M själv rekognoserat, medan övriga delar av Norden här och var fylls av folklivsskildringar, skrönor och symboliska platsmarkeringar.

O M:s skrivna Historia om de Nordiska folken utgavs på latin och innehåller noteringar om hans personliga erfarenheter, samt ett ganska ofullständigt Ortsregister med översättning av O M:s fornsvenska och kanske delvis latiniserade benämningar på orter och kyrkor, samt en förklarande efterskrift, som i den upplaga jag läst är skrivna av John Granlund 1951.

Kanhända finns det modernare och fullständigare tolkningar av Carta Marina idag, som kan komplettera det följande?

Men först behöver man läsa följande utdrag ur en nyligen utkommen studie om

Kartläsning av Börje Sandén

>Den forntida uppfattningen om geografin speglas också i de första skissartade kartorna

Beträffande jämförelsen med kartor är utgångspunkten den [karta](#) som finns i Olaus Magnus stora bok om de Nordiska folkens historia från år 1567. Kartors ursprungliga uppgift var att visa vägen till olika platser - i det här fallet i Norden och närmaste delen av Ryssland. Man ser att floder och sjöar är sammanbundna i ett nätverk av förbindelser. Mellan floderna och sjöarna var det naturligtvis landväg som gällde.

Men det är viktigt att inse att kartor av det här slaget inte är gjorda efter någon planlagd rekognosering. Kartorna är en skrivbordprodukt baserad på främst skriftliga erfarenheter under hundratals år. Det är förklaringen till varför [Barents karta](#) är förvånansvärt väl tecknad. Undantaget är Mälardalen. Det är två omständigheter som dikterat kartritandet. Kartans främsta uppgift är att visa sjövägarna - till havs! Kartan vänder sig nämligen till sjöfarande handelsmän och ambitionen är att visa byggelsen längs kusterna.

Det andra viktiga budskapet som kartan ger oss är att Uppsala ligger vid havet. All tillgänglig information för kartritaren nere i Europa vid 1500-talets slut var att man når Uppsala utan omlastning till mindre fartyg. Att det har varit - och är - en landhöjning i Norden kunde man inte föreställa sig - men man hade iakttagit en påtaglig oförklarlig vattenminskning. Olof Rudbeck konstaterade på 1600-talet att man inte längre kunde segla upp för Fyrisån lika långt som en mansålder tidigare. Staden låg ju vid havet enligt all tradition. Mälaren närmast Stockholm uppfattades enligt kartritaren fortfarande som en del av havet, trots att det blivit viss motström vid Stockholm i början av 1300-talet, särskilt vid vårfloden.

Att Arboga och andra städer inte visas beror på att de var okända för flertalet handelsmän. Därmed har vi kommit fram till en mycket viktig omständighet att beakta vid tolkningen av dessa

gamla kartor. Man har t.ex. bara ritat in sådant som är viktigt. De som **var mycket** viktigt har ritats extra stort. På kartan i Olaus Magnus' ovan nämnda bok är därför den viktiga infarten till Uppsala och Mälaren ritad med flera sund vid Södertälje och bara ett smalt sund vid Stockholm. Att både handelsmän och den plundrande vikingen Olav den Helige tog sig in Svitjod via Södertälje framgår av skriftliga upplysningar. Detta gällde om man kom väster ifrån. Om man kom från Ryssland var det naturligt att gå via Stockholm. Birka och Sigtuna var under forntiden välkända som handelsplatser på vägen till Österlandet. Mer om tolkningen av de gamla kartorna kommer längre fram i denna fil och på annan plats på hemsidan. Det nyss nämnda skall ses som ett apropå till de utförligare redogörelserna.

Kartan i Olaus Magnus' bok om De nordiska folkens historia år 1567

Den första nordiska kartan/skissen av betydelse - och som blev allmänt känd - är den som finns som utvikningsblad i Olaus Magnus' stora bok om De nordiska folkens historia. (*mindre tillägg i dec 2012*)

Kartan bygger på flera grundläggande metodiska och **oskrivna lagar**, som vi först måste bli

medvetna om för att rätt kunna läsa kartbilden. Mest iögonfallande är kanske Bottenhavets och Bottenvikens smala och raka form mitt i kartan. Det var praktiskt att här lägga gränsen mellan de två träblock som träsnidaren har använt. Trots den "felaktiga" riktningen kommer en resande inte att missa Haparanda, om det är dit denne är på väg..

Lägg också märke till att de äldsta *kartorna inte har någon nordpil*. Du inser omedelbart varför när du ser hur man ritat Finska viken. När kartan gjordes i mitten av 1500-talet hade svearna minst tusen års erfarenhet av att Finska viken gick i väst-östlig riktning och naturligtvis visste man att Finland inte var långsmalt. Man visste också att färdvägen fortsatte österut in i Ryssland till sjön Ladoga, och där ändrade riktning och gick rakt mot söder ner till Novgorod. Lägg därför märke till att färdvägen från kartans Ladoga går mot söder, precis som i verkligheten. Väderstrecken *varierar således på en och samma karta* - och det är faktiskt inte bara på den här kartan det är så.

Vi kan således inte motivera frånvaron av nordpil med att forntidsmänniskorna inte skulle ha vetat var norr låg. De var ständigt medvetna om väderstrecken och kunde läsa av stjärnhimlen för de kalendariska behov de hade. I dag är de flesta av oss i det avseendet analfabeter.

Troligen har du aldrig tänkt på att kartor "medvetet kan ha ritats fel" på detta sätt, och du frågar dig naturligtvis varför man våldförde sig på Finland och Finska viken. Svaret är att dåtidens kartor främst ville visa sådant som var viktigt och här *gällde det att få plats med information* om förbindelserna med Ryssland. Kartritarens önskan är att i nedre högra hörnet kunna visa vilka floder som kan föra en resande vidare in i Ryssland längs en mycket viktig färdväg som använts i årtusenden. Den finns ännu kvar, men nu är det kanaler där man förr tvingades dra båtar och last mellan olika floder. För att få rum på kartan med de närmast liggande ryska floderna valde man att förminska Finland och låta Finska viken gå mot norr.

Du tycker kanske att man borde ha gjort Finska viken bredare, särskilt i jämförelse med Viborgska viken. Då har vi kommit in på en annan ofta återkommande modell för kartritandet. Sådant som är särskilt viktigt ritas ofta större än vad skalan visar. Detta har gjorts för att markera betydelsen. Så gör vi än idag på våra kartor när huvudvägar görs bredare än skalan egentligen skulle tillåta. Beträffande Viborgska viken skall vi betänka att kartan ritades vid tidpunkten för det nordiska 7-årskriget.

I Viborg fanns den svenska utposten mot Ryssland i form av en kraftig försvarsborg, den viktigaste i denna del av landet. Och - det viktiga var handelsvägarna. De skulle vi komma att strida om länge. Sverige ville ha kontroll över den viktiga handeln med Ryssland och den gick via Viborg. Genom de många krigen med Ryssland fick vi senare handelsplatser även i Reval och Narva.

Jag vill erinra om att svenskars handelsresor på de ryska floderna går mycket långt tillbaka i tiden - med fredliga kontakter med ryssarna! Om det vittnar den oerhört stora mängden av arabiska mynt som hittats i den svenska jorden, framförallt på Gotland och i Mälardalen. Men det är en annan historia som du snart kan läsa på annan plats. Här och nu vill jag bara säga att det inte är några araber som "tappat" mynten vid resor i Sverige. Pengarna är betalning för de eftertraktade varor som svenska handelsmän sålt till folket i österlandet.

De första kartorna saknar speciella karttecken.

Har du märkt att kartorna som hittills visats inte har någon lista med teckenförklaringar? Sådana behövdes inte. Kartbilden talar mestadels för sig själv. Floder, sjöar, hav och skogar är tydliga symboler i sig själva.

Det finns dock en egenhet i Olaus Magnus kartbild som behöver förklaras eftersom samma företeelse ritas olika i Sverige-Norge och i Ryssland. Olikheten ligger i sättet på vilket olika vattensystem binds samman. Kartritaren - vem det nu är, (*boken med kartan gavs ut efter Olaus Magnus död*) har i de nordiska länderna bundit samman vattensystemen med ett sjö-

eller kärliknande tecken. Det betyder emellertid inte alls att vattensystemen bokstavligen flyter samman. Det är endast undantagsvis - vid kraftig vårfloed - som en sjö kan avvattnas åt två håll, exempelvis Vallentunasjön i Uppland. Ett träsk eller en mosse kan också avvattnas åt flera håll, men de har ingen fri vattenytan för obehindrad båttrafik.

Tecknen är alltså platser där man transporterade varor och kanske också båtar över land. Det ser man särskilt på nedanstående rysslandskarta från sekelskiftet 15-1600. De enda färdvägarna på kartan är flodvägarna med sina markeringar av de bästa dragställena.

Jag upptäckte, som jag vill minnas, symbolens ursprung när jag på kartan i Olaus Magnus bok fann att Vättern hade något som såg ut som en vattenförbindelse med Västerhavet. Sjösymbolen visade sig vara Dumme mosse, och det är förvisso inget vatten att segla på. När jag sedan fann att staden Växjö ritas med sjöförbindelser mot såväl Skåne som Västkusten och Ostkusten stod det klart för mig att den sjöliknande symbolen var en mix av källflöde, mosse och dragställe mellan vattensystem. Min tolkning är lätt att verifiera om du studerar hur de sydsvenska vattensystemen på kartan är sammanbundna med de norska. Man far inte med båt tvärs över norska fjällen även om det ser så ut på kartan. När floder på denna karta liksom Mercators [Rysslandskarta](#) från 1595 binds samman är det ett tecken på att floderna i själva verket är rekommenderade färdvägar. På Mercators kartor är platsen för övergång mellan flodsystemen en kärr/sjö-markering i vardera floden.<

Så långt Börje Sandéns text.

Börje Sandén har här listat ut hur man ska läsa den information som kartritarna för femhundra år sedan ville förmedla.

Den första och viktigaste lärdomen var att all samfärdsel vi den tiden liksom för tusen år tidigare skedde till sjöss. Från havsgående båtar och skepp sökte man efter kustlinjer, landmärken och inseglingsbara flodmynningar varifrån man kunde söka sej båtledes inåt land.

Så måste man också läsa den nordiska geografi som Olaus Magnus beskrev i det utvikiningsblad som presenterades i Börje Sandéns studie ovan, vilken därefter fortsatte med en beskrivning av de vikingatida handelsresorna via ryska floder ner till Svarta havet och Miklagård.

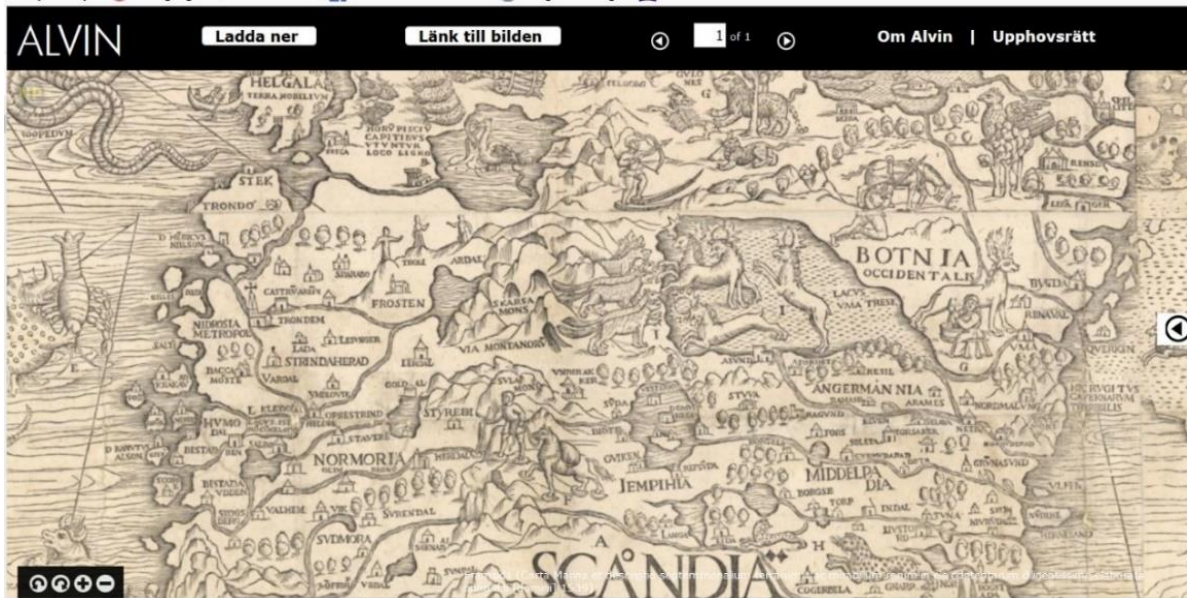
Men kartan ovan antyder också vad som i Olaus Magnus originalversion av Carta Marina (nedan) var viktigt i det nordiska landskapet, där Olaus Magnus i sin självbiografi har uttryckt att **han ville visa den katolska världen vilket stort område som gått förlorat vid reformationen.**

Här följer några utvalda delkopior ur den stora originalversionen av Carta Marina från 1539:

En viktig skillnad mot kartografin på utvikiningsbladet med Börje Sandens beskrivningar är, att de seglingsbara vattendragen där visades som schematiska stråk, medan den detaljerade stora Carta Marina bara kunde visa de största sjöarna som figurlösa symboler och lämna resten av de rinnande vattnen åt fantasin. De stora sjöfyllda områdena i norra Jämtland och Lappland kallades för träsk, där t ex det livligt trafikerade området Ströms vattudal fick namnet Uma träsk efter en av de större infarterna från Umeälven och porten in från Jämtland heter ASUND, där Aet står för Å=Ström. Det följande utsnittet täcker hela

områdena för lederna längs Indalsälven och Ljungan. Längst upp till höger ligger Skellefteå vid ett isbelagt Bottenviken.

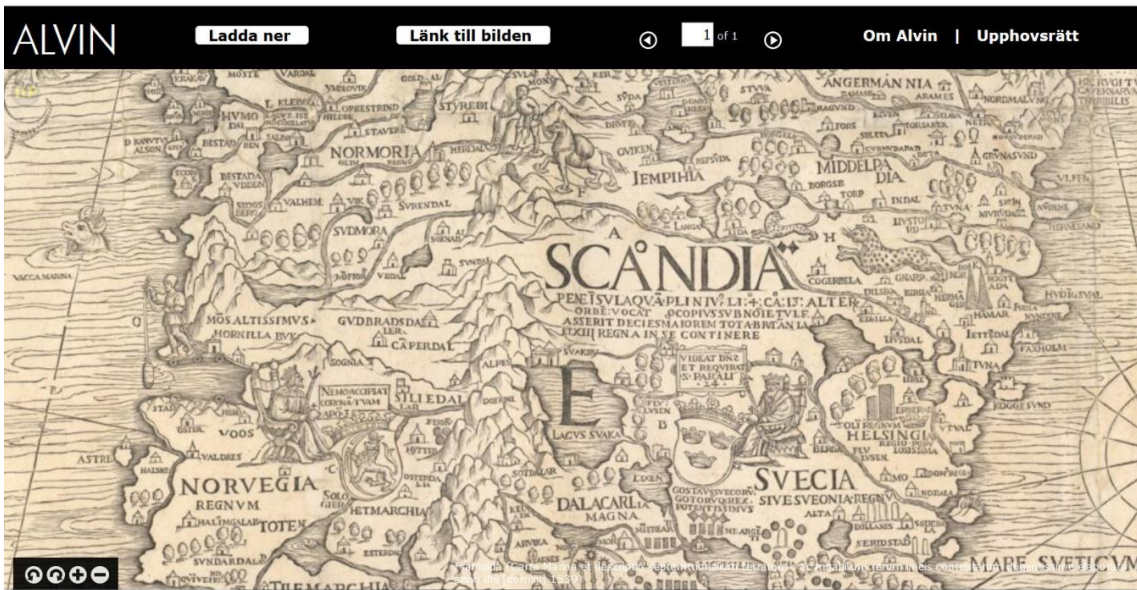
Söderut längs kusten når kartan ner till Gnarp och Rogsta och sjösystemet Dellen som ligger norr om det moderna Hudiksvall. Ljusnans dalgång kommer upp vid COGERBELA/Kårböle, förbi LANGA/Långå och över gränsen vid Fjällnäs. På norska sidan finns GOLDAL/Gauldalen som leder upp emot Trondheim. Här finns också ett HERDAL, vilket borde vara ett felplacerat Lillherdal, som ligger en bit utanför Ljusnandalen i Härjedalen.

Nästa karta nedan börjar vid bottenvikskusten vid Höga Kusten i NORDMALUNG/Nordmaling och SCULA MONS/Skuleberget, sedan kort landledd till NETRA/Nätra, TORSAKER/Torsåker, SOLETA/Sollefteå vid Ångermanälven innan man tar sej landväg över Graninge till FORS och RAGUND vid Storån/Indalsälven/ELVEN.

Härifrån följs Stuguleden i Jämtland över STUVA - VESTERHUS med Kungsgården/DOMUS REGIA SUDA/Sunne till UNDERAKER/Undersåker.

I söder når kartan ner till BOLLANES/Bollnäs och SODERALA/Söderala, och lite nedanför dessa med skymd text SKOKIRKIA/Skogs kyrka där man funnit en av de gamla konstvådnaderna som är samtida med Kyrkåstället. Om man går rakt österut från SKOKIRKIA når man på kartbladet först ORSA och sedan LACUS SLIEN/Siljan. Österdalälven härifrån går över Älvdalen – Idre där man har den stora sjön Femunden ganska nära på norska sidan. På Femunden når man nästan Röros och leden genom GOLDAL i riktning mot Nidaros.

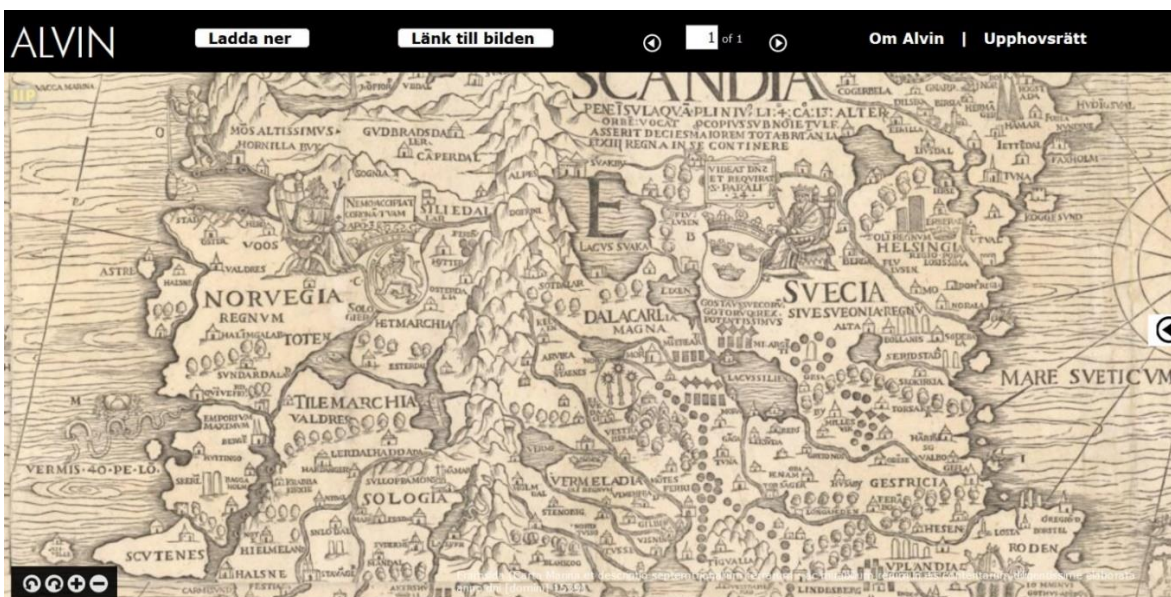

Kartbladet här nedanför startar i norr vid ROGSTADA/Rogsta och HUDIGSVAL/Hudiksvall och går ner till OREGRUND/Öregrund och området RODEN/Roslagen? i Uppland.

Om man följer breddgraden från Öregrund över norska gränsfjällen når man katedralen HAMAR med dubbel torn, som ligger vid sjön Mjosa i södra Gudbrandsdalen.

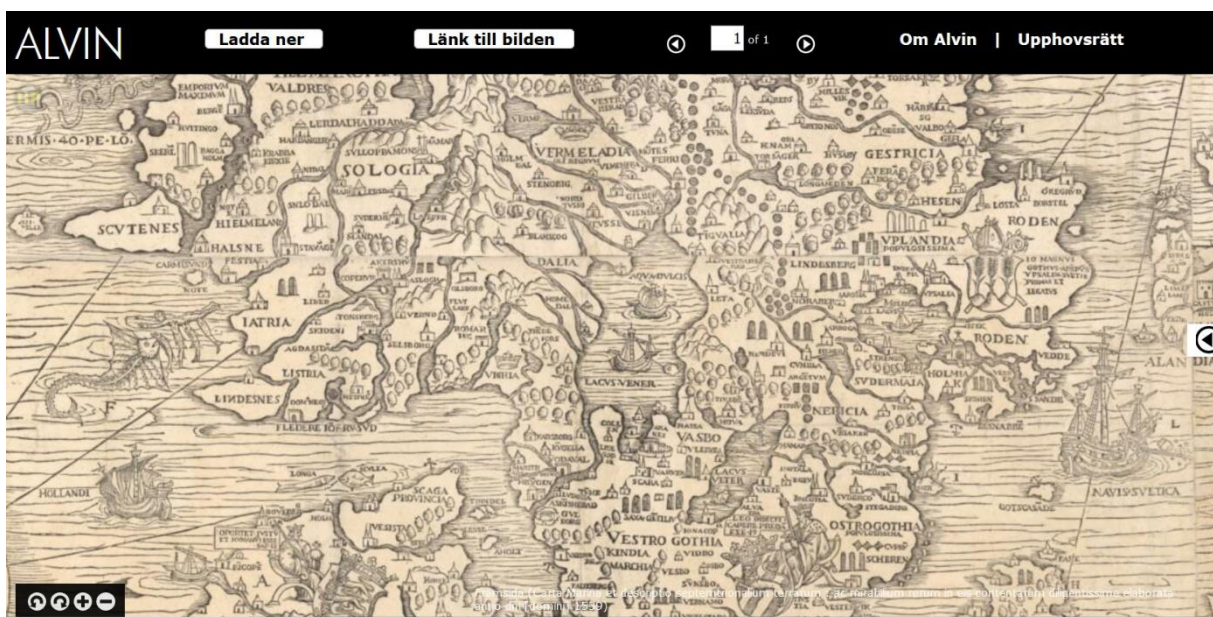
Vidare österut till Atlantkusten ligger den viktiga handelsstaden BERGEN/Bergen som också har kyrka med dubbel torn inne i fjorden som går uppåt från Halsne i bladets underkant.

Från Bergen hade man den närmaste förbindelsen med Shetlandsöarna och fortsättningen i den gamla norra vikingatraden över Skottland – Irland ner till Normandie och Biscayabukten.

Kartblad nedan täcker GEFLA/Gävle och VALBO i norr till VESTERVIK och norra Gotland i sydost. På västkusten ner till Falkenberg.

Mest framträdande här är MELER LACUS/Mälaren, vilken vid kristnandet på 1000-talet var en havsvik. Här fanns Sveriges centrum under medeltiden med UPSALIA/Uppsala domkyrka som den mest framträdande. Även AROSIA/Västerås och STRENGIS/Strängnäs hade domkyrkor med dubbla torn och HOLMIA/Stocholm en stor kyrka med kors på enkeltorn. Mellan dessa finns en mängd småkyrkor varav några med namn, som ENCOPIA och ARBOGA

Kartans, som en del trots vara diverse mytologiska djur och annat på tomma ytor, är tillägg som beskriver olika havslevande arter

Sedan måste vi också notera att Carta Marina (eller Carta Gothica som den egentligen kallades från början) trycktes i två upplagor, vars originalblad länge varit försvunna.

De kartor som diskuterats i min text är alla delar av det första och hittills enda återfunna originalet som trycktes i Rom 1539 på beställning av Olaus Magnus, vilken dessförinnan arbetat i tolv år efter landsflykten med att rita kartan.

Se här vilka äventyr som hade drabbat Olaus och Johannes Magnus när dom vistades trakterna i början av 1500-talet!

FJORTONDE KAPITLET

*Om den äfventyrliga passagen öfver bergen Skars och Sula
mellan Sverige och Norge*

IDE NORDISKA RIKENA finnes ett landskap, benämndt Jämtland, hvilket sedan urminnes tid ligger under ärkebiskopen i Upsala jämte en lantgård eller hemman, kalladt Västerhus. Ifrån detta Jämtland tillryggalägga landets invånare och resande främlingar under sommaren en ej mindre hemsk än farlig väg öfver de höga fjäll som nämnas i ofvanstående öfverskrift, medan de åter under vintern på genvägar och gångstigar kunna ställa kosan hvart dem lyster öfver tillfrusna kärr, tjärnar och älfvar. Ty dessa vidsträckta fjäll, hvilkas make knappt finnes i Europa, hafva på sin östra sida så godt som midt för den resandes fotportar eller öppningar i den hårda graniten, dels åstadkomna genom naturens eget arbete, dels uthuggna på forna furstars bekostnad för att främja det allmänna bästa. Sedan man inträdt genom dessa öppningar, erfar man mellan fjällsidorna t. o. m. midt i sommartiden en sådan köld, att om de resande ej äro utrustade med flerdubbla kläder liksom om vintern, utsätta de sig för en nästan oundviklig fara på grund af luftens hastiga förändring, till dess de ändtligen lyckas komma ut ur dessa bergens in-
nandömen och de kyliga dalsänkorna. När de sedan skola stiga ned för fjällen, en färd som räcker i flera dagar, hotar dem stundom en ännu större fara, där de hängande broarna, som äro fästa vid bergens sidor medelst stöttningar af trävirke, krossats eller åverkats af snöskred eller af stormvräkta träd eller nedrasade klippblock. Och härvid finnes intet annat hopp öfrigt för de af ödet drabbade än att vänta, till dess broarna genom invånarnas gemensamma försorg blifvit reparerade, alldenstund ingen omväg står till buds öfver de svindlande höjderna och de djupa dalarna. Eftersom de vägfärande måste förutse, att slika vedervärdigheter hota

Jämtland.

Västerhus.

Farlig färd
under som-
maren.

Den instäng-
da kölden
ödesdiger.

Hängande
broar.

Inga omvägar
till buds.

dem, medföra de tillräckliga förråd, liksom om de kunde när som helst nödgas utstå ett långvarigt belägringstillstånd och ville bärga sina lif. Hvad åter dragarna angår, behöfva de ej hysa någon särskild omsorg om dem, till följd af den rikliga tillgången på gräs och dricksvatten. På hela vägsträckan finnas nämligen rika källor, som kvälla fram från fjällens utlöpare och af alla berömmas för sitt välsmakande vatten. Men att de resande här få utstå så stora vedermödor, är ej underligt, då man, på grund af de hemska bråddjupen mellan klipporna, som man ej kan undvika eller bekämpa, öfverallt måste tränga fram med klokhet och påpasslighet, särskildt om på ena hållet terrängen är obanad och på det andra full af grus och sten. Dessutom äro stigarna så trånga, att människor och dragare, särskildt de som äro ovana, gripas af svindel och skymmel för ögonen och ofta hjälplöst störta ned i afgrunden.

FEMTONDE KAPITLET

Om vägstoder i snöfjällen

DE BERGSRYGGAR som skilja Sverige och Norge från hvarandra kallas på landets språk äfven Doffra [Dovre] fjäll och hafva en sådan utsträckning och höjd, att om man än färdas under många dagar väster eller öster ut, te de sig ständigt i sin hvita skrud på grund af de aldrig smältande snömassorna och likna glänsande, tätt packade moln högt uppe i luften. Häraf blir följdén, att de som färdas öfver dessa fjäll se vägarna spärras genom plötsligt inträffande snöfall, ur hvilka de söka komma fram med ej mindre ansträngande af alla sina krafter, än om det gällde att frigöra sig från isbelagda böljors tvång. Därför har också genom omtänksam frikostighet af forna tidens konungar (hvilka i Norge utmärkte sig för stor fromhet)

Dovre fjäll.

Resande öfverväldigas af snömassor.

inrättats så, att höga bildstoder, uthuggna ur klipporna, synas resa sig på bergshöjderna, där de säkert fastgjorts medelst bly eller järn för att ej nedslås af stormen. Det finns folk som tror, att dessa stenstoder fördom varit jättar, och att de blifvit sålunda förvandlade på grund af det hån, som de låtit drabba den katolska trons förkunnare, detta på den helige konungens, martyrens och skyddshelgonets sankt Olafs bön, på det de för evärdliga tider skulle tjäna de i snöfjällen vägfarande såsom tecken och ledning till deras räddning. Äfven går en sägen, som både förtäljes och tros, att dessa stoder varit onda andar, och att de för alltid blifvit förvandlade till denna gestalt, som de iklädt sig för att gäckas med dem som man ville omvända till den kristna tron. Detta skulle skett på den nämnde sankt Olafs böner, för att de ej skulle stå i vägen för hans predikan. Härmed må nu förhålla sig huru som helst, men liksom det ej är någon fabel, att de djupaste snömassor äro hopade på långa sträckor mellan de höga fjällens sidor, mellan vilda klippblock och hemska raviner, lika visst bör man fromt förlita sig därpå, att, när all mänsklig hjälp sviker, en barmhärtig Gud, den där räddade Jona ur hafvets våld och de tre männen ur den brinnande ugnen, härigenom förlänat underpanter på människors räddning ur fara, i det Han ville låta dem känna sig trygga genom dylika hjälpmedel, i stället för att i förtviflan duka under i sådan nöd. Och ingalunda är det underligt, att så är fallet med snömassor, som falla så ofta och så tätt i en däremot svarande [lika vild] terräng, då både Ætnas askregn och Etiopiens sandstormar pläga öfverväldiga och besgrafva såväl landets egna invånare som köpmän och beväpnade krigarskaror, ja äfven nedtynga hus och tak och belasta hela skogar, så att de blifva fallfärdiga och, ifall de sättas i skakning, genast krossa allt under sin outhärdliga tyngd. Härom vittnar också Procopius (De bello Gothorum, bok II), hvilken äfven förespår fruktansvärdt uppdrifna sädespriser till följd af askregnen. Man har äfven inom Sveriges landamären funnit, att småfåglar genom sina vingslag bragt snöbollar i rörelse, hvilka, särskildt vid sunnanvind, ökats i omfång och slutligen nedstörtat, hvarvid borgar och hela byar blifvit tillintetgjorda. Man har emellertid i dessa Dovre fjäll ett härbärke, hvarest resande vederkvicka sig efter resans vedermodor; de undfägnas dock ej här med vin, såsom fallet är i Apenninerna eller Spaniens bergstrakter, där människorna äro lyckligare utrustade, fastän de själfva ej veta, huru bra de ha det.

Bildstoder.

Jättar förvandlade till sten.

Sankt Olaf.

Onda andar.

Underpanter på resandes räddning.

Ætnas askregn. Etiopiens sandstormar.

Procopius.

Snölaviner ödelägga borgar. Härbärke.

TIONDE KAPITLET

Om båtar som sammanfogas medelst senor och trädrötter

ALLDENSTUND inga järn^s, koppar^s eller silfvergrufvor ännu blifvit funna inom den yttersta Nordens landamären (detta i trots af den gudsmannen Jobs påstående, att »guldet kom^s mer från Norden».) och å andra sidan invånarna på grund af vattendragens mängd hafva ett mångfaldigt och oundgäng^s ligt behof af farkoster, som väl kunde tarfva den hållfasthet som järn skänker, så pläga de vid tillverkandet af sina båtar, som mest äro af sedda för fiske, gå till väga på följande sätt. De bruka som skeppsvirke sina skogars tallar och granar, hvilka de klyfva till smäckra plankor och (i brist på järnaglar) med stor konstfärdighet sammanfoga endast med anlitande af späda färska trädrötter, hvilka göra tjänst som hamprep. Andra åter hopbinda båtar med användande af snodda vidjor af asp eller andra trädslag, dock ej ek, ty detta träd växer ej på närmare håll än på 200 götiska eller tyska mils afstånd. Fur och gran åter uppnå här sådan reslighet och äro så raka i växten, att de godt kunna användas till alla slags behof, ja åt dem som äro lystna efter vinst kunna de äfven in^s bringa vackra summor, när de afyttras till främmande köpmän. Andra bygga båtar på det sätt, att de hopbinda plankorna medelst sammansnodda och glättade djursenor, särskildt af renen, hvilka få torka i sol och luft. Men dessa senor hafva, som ett slags blånor, afskilts från de finare, hvilka genom särskild behandling förarbetas till tråd (liksom man vid linbered^s ning utplockar de gröfre tågorna). Härom skall vidare ordas på annat ställe, då talet blir om renarnas nytta i boken om djurvärlden. Alla far^s koster, de må vara tillverkade eller sammansatta huru som helst, smörjas omsorgsfullt med tjära af furuträd (hvaraf finnes ett outtömligt förråd i detta land) och förses både in^s och utvändigt, där så erfordras, med kraf^s

»Guldet kom^s mer från Norden.»

Lättklufna träd.

Senor i st. f. spik.

Trädar af senor.

Tjära.

tiga förstärkningar af träpluggar. De båtar som äro afsedda att trotsa hafsböljorna göras tämligen korta och ej särdeles djupa, men däremot ganska breda mellan borden, allt under iakttagande af sådana proportioner som möjliggöra bruket af segel i storm. Denna båtkonstruktion beror därpå, att vågorna äro små och skummande på grund af de under vattenytan dolda skären. Också falla dessa båtar merendels undan för vågornas anlopp liksom en lädersäck, därför att de äro sammanfogade ej med hårdt och oböjligt järn, utan med mjuka och sega vidjor och senor. Och under lång tid äro de, till följd af den tjära med hvilken de äro in-
 dränkta, användbara trots elementernas menliga inverkan. Till ankare begagnas krokiga rötter af kraftiga träslag, hvilka belastas med tunga stenar, samt tåg af asp eller björkbast till sådan längd som för ankar-
 tåg är tillräcklig. Vidare använda de till segel ylledukar eller bark af vissa träd, detta mest på stillastående vatten, stundom, ehuru mycket sällan, äfven på öppna hafvet. Denna slags farkost kallas *skuta* (scutha); ett annat slags båtar af långsträckt form, som brukas på Bottniska hafvet och i vattendrag med sött vatten, benämnas *håpar* och förfärdigas med skicklighet utan användning af något slags järn. Men liksom dessa båtar hafva en märkelig längd, äro de äfven utrustade med en förvånande snabbhet, så att de tyckas flyga fram vid minsta årtag. De hafva sin hufvudsakliga användning på strida älfvar, som störta ned från högre belägna platser, äfvensom vid sommarfisket. På en slik farkost gjorde jag år 1518 en äfventyrlig färd utför älfvarna bland fjällen och nödgades, för att utföra mig anförtrodda offentliga uppdrag, öfverlämna lif och välfärd åt ett så bräckligt flarn. Och så mycket vågsammare var denna resa, som man här och där vid stränderna såg märken uppresta, hvilka antydde att namnkunniga personer här drunknat i den skummande forsen.

Korta och breda båtar.

Motståndskraftiga båtar.

Ankare af trä.

Yllesegel.

Skutor.

Håpar.

Författaren i färd 1518.

genom oföränderliga naturtecken fastställd tidpunkt. Därmed förhåller sig på följande sätt: den fullmåne, som följer på den första nytändningen efter heliga tre konungars dag i januari (från midnatt räknadt), hålles för ett osvikligt tecken till angifvande af den tidpunkt, vid hvilken alla lämpligen kunna komma tillstädes vid nämnda marknad å ort som är dem väl bekant, hvarvid den anordning iakttages, att dessa handelsfärder komma att äga rum i en följd af tilltagande, full och aftagande måne, på sådant sätt att månen i sistnämnda skede med sitt sken vägleder hvar och en tillbaka till utgångsorten. De varor, som äro föremål för handel allt efter de köpsläendes önsknings och behof, äro af mångfaldigt slag, såsom värdefulla pälsvaror af olika djur, vidare silfverkärl afsedda att göra tjänst vid måltider äfvensom att tillfredsställa kvinnornas omätliga begär efter prydnadsföremål; yttermera spannmål, metaller, såsom järn och koppar, samt tyger och matvaror. Allt detta föryttras i all gamman genom ömsesidig öfverenskommelse, oftare efter en rättvis värdering af varan än med användande af mått och vikt. Härifrån undantagas likvisst sådana varor, som föreståndarnas kloka förutseende finner behöfliga för landets egna inbyggare under närvarande eller kommande tryckta tider, såsom säd och hästar för krigsbruk, flytande varor, såsom smör och ost, äfvensom fläsk. Dessa varor få, om krig kan väntas, vid af myndigheterna stadgadt vite ej föras ur landet af främmande köpmän eller deras ombud. Äfven på en annan frusen sjö, benämnd Mälaren, hålles vintermarknad i slutet af februari, nämligen utanför staden Strängnäs. Senare, i midten af mars, hålles likaledes marknad på isen å en ort, kallad Oviken, belägen i landskapet Jämtland uppe bland fjällen i gränstrakten mellan Sverige och Norge. Ja man håller på åtskilliga ställen i midten eller slutet af maj, alltså vid en tidpunkt då man i Rom redan har tillfälle att njuta af utsökta frukter, på tillfrusna vatten af stor ytvidd mönstringar af ryttartrupper, vare sig det sker i fredens intresse eller för krigsbehof.

Marknader
hållas vid
fullmåne.

Olika varor.

Köpsläende
på god tro.

Skyddsåtgär-
der i krigs-
tider.

Strängnäs.
Oviken.

Is i maj.

Som avslutning bifogar jag tre uppslag ur en studie som behandlat Johannes Magnus sista visitationsresa som katolsk ärkebiskop i Jämtland, där han bl a besökte min hembygds huvudpastorat Lit. För att ta sej till Lit ifrån sitt föregående besök i Brunflo måste Johannes Magnus med sitt följe ha passerat och förmodligen även rastat i Kyrkås på sin slädfärd eftersom hela visitationen utfördes under februari-mars 1526.

Detta skedde alltså ca 20 år innan den nuvarande gamla stenkyrkan i Kyrkås uppfördes enligt lutheranska föreskrifter, och numera vet vi att det vid tillfället måste ha funnits en äldre träkyrka i närområdet som innehållit undertakbrädor med åldersdaterade ursprung till årtal omkring 1155, som återanvänts till undertak i stenkyrkan från 1540-talet.

okontrollerad ett tacknamligt tillfälle att tillfredsställa sig själv.

Från Ljusdal begiver sig Johannes Magni vidare norrut. Man finner inga upplysningar om hans färd, förträ han — den 27 februari — befinner sig vid Tuna kyrka i Medelpad, där han förtärrat visitation och bl. a. av kyrkoherden herr Anders m. fl. utkvitterar kyrkofonden för sistförflutna lustum.¹ Från Tuna går färden — sannolikt utan andra avbrott än för vila och färing² — genom Borgsjö öfver Jämtkrogen in i Jämtland. Där torde många uppgifter ha förelagat för en inspekterande prälat. Landskapets sockenkyrkor hade icke visiterats sedan 1503, då Jakob Ulffsson färdades här. Jämtland intogs ju vid förra hälften av 1100-talet i politiskt avseende höjde under Danmark—Norge men i kyrkligt förfortor att lyda under Uppsala ärkestift. Yttersta grunden härtill var troligen att Jämtland vid den politiska övergången redan var kristnat sedan närmare ett sekel och hade fått en viss, om än primitiv kyrklig

¹ Vitterhets-, Historie- och Antikvitetsakademien's pappersbrev 1401 —1700-talet (sedan 1909 deponerade i RA).

² En egenomlig uppgift, som ej bör förbigås i detta sammanhang, återfinnes i komminister Magnus N. Nordströms synnerligen märkliga »Utkast till en beskrifning öfver Stöde socken vid Medelpads södra ädral beägen», som påbörjades 1769 (manuskriptet förvaras i Stöde kyrkby och är beförtat till trycket av adjunkten Johan Nordlander i dennes Norrlandska samlingar, I: 2 samt av Stöde gille genom N. J. Gustaf Wide). Förl. meddelar här (sid. 38 f.) ett brev i avskrift eller ett original som »förkommit, under det documenterne flyttades urden i sista kyrko byggnad», och karaktäriserar det såsom »ett indugentt brev, lemnat av ärche Biskop Johannes Magnus år 1503. Dominica septingestima, apud parrochiam ecclesiam Stöche». — Copien visar dock, at Johannes Magni lofwat 40 dagars syndaförlåtelse åt alla dem, som inför beälen, cum genuitacione, pater nostri, Avi Maria, credo aut aliis orationibus devotis — oraverint, seu Jämtlandia recederint». — Vid en granskning av dokumentets egenkapet faller framt i ögonen orimligheten av det angifna datum som även genast synes avslöja felaktigheten. Nordström har i skrivande stund varit okunnig om när Johannes egentligen verkade men däremot haft ett så mycket bättre in på ärkebiskop Jakob Ulffssons visitationsresa 1503 och har näppeligen blivit föremål för felaktig avskrift av Nordström, vilket bekräffas av det noggranna angifvandet av dagen, dominica septingestima, som år 1526 inföll den 28 januari eller ungefär en månad före den tidpunkt, då Johannes passerar Stöde, men under år 1503 följande sammanfaller med tiden för Jakob Ulffssons uppehåll i dessa trakter. Så mycket närmare har för avskrivaren legat en förväxling av namnen Jakob och Johannes. Dokumentet kan alltså icke anses gälla Johannes Magni, som sannolikt icke för visitation uppehållit sig i Stöde. Därför talar ju även den omständigheten, att han på återväg från Jämtland kvitterar Stödes kyrkmedel vid Sköns kyrka.

administration, inlemnad i ärkestiftets. För dettas ledare var tillsynen öfver Jämtlandskyrkorna, vilkas tillhörigheter lätt kunde äventyras genom konflikter med den politiska myndigheten i landet, ytterst angelägen, och sedan 1290-talet hade åtminstone ett dussintal ärkebiskopliga visitationer ägt rum i Jämtland.¹ Jakob Ulffsson hade själv visiterat fyra gånger (1471, 1482, 1494 och 1503) men efter hans sista besök hade nu 23 år förflutit² och många förändringar inträffat. Prosten i Jämtland, Nils Gudmundsson i Ovilken, hade avlidit och hans efterträdare uttralts. Flerstädes, såsom i Brunflo, Öfverfald och Sunne, hade kommit nya kyrkoherdar eller komministrar,³ vilka skulle vigas. Öfver prästbordets sju laga hus och sockenstugorna, rörande vilka Jakob Ulffsson upprepade gånger utfärdat förordningar, delvis ej efterkomna, påkallades tillsyn.⁴

Anlind till Jämtland gör Johannes Magni för visitation sitt första uppehåll vid närmaste kyrkan längs stora förvägen, som är Refsunds. Vad som här särskilt påkallar Johannes avgrändade, är uppståndna tvister rörande prästbordets omfättning. Den 18 februari 1503 hade Jakob Ulffsson till socknens älsman, Niels Pederson i Sund, sått Refsunds kyrkas andel i ödesbålet Nor.⁵ Johannes konstaterar nu, att prästbordet icke rymmer så mycket jord, som enligt kyrkolagen tillkommer det samma, och då sockenborna under visitationen framkomma med klagenål öfver att kyrkoherden — han heter vid denna tid Petrus Jonæ⁶ — egenmäktigt tillskansat sig deras kloakarvedord Skäck, som de nu återfordra, faller Johannes följande utslag:

»Vii Jöns metth Gudzs nådh uthvaldh etchebischopp till Upsala domkyrkie göre vethenighet meth thette vorth opne breff äth året effther Gudzs byrdh MDXX oppo dheth setthe lögherdaehen nest for dominica oculi vore vii staddede vedh Refsundh körfte vorth embeth ther hollandes. Kom for oss i rette på sama tidh sognehöndherne i for:de Refsund klagerandes att her Pedher deress sogneherre hadde dom i frå ethh ödheböle benempd Skäck, hvilket the kalladhe vare theress klockaresätthe.

¹ Nordström, s. 22 f.

² Ol. Magni, SRS III: 2, s. 76, uppgäver felaktigt 28 år.

³ Olsson, s. 95 ff. Gångna tidens birställiga värd av sockenkyrkornas arkivalier, flerstädes förstörda genom brand eller bortförda till främmande orter, försyväran väsentligt detaljforsknings förande personligt och kyrkoegenom m. m. Brysten på prästlängder, vilken Leonardi Bygghus herrnamne öfver Hartönsands stift smart kommer att avlyhna, bidlar även härvidlag ett avsevärt bidrag.

⁴ Refsundahl, III, 2, s. 48.

⁵ DN III, s. 743. Jfr Nordström, s. 23.

⁶ Olsson, s. 106.

Ta ransakade vi thet ärendes grannelghe och efter thy sognebönderne hadhe hvarken breff heller breffvan ytligne att för:de Skäck vare theres klockaresätthe och ecke heller hadhe sognepresthen så mykin jordh till prestebordhet som kyrklaghens uthviser. Hvarfor sadhe vi för:de Skäck under Refhsundh prestebord så presth efterh skule thet niithe, bruke och beholle. Och förbindom vi alle effther theme tith sognepresthen her i moth ath gøre på för:de böle underh kyrklönnes strengelghe netsh. Datum apud ecclesiam Refhsundhe nostræ dyoces. Anno et die quibus supra nostro sub secreto.»¹

Vare sig hotet om kyrklig näpst verkat eller icke, har Johannes förordning ägt kraft. Av 1703 års skattlagingskarta framgår, att Skäck eller Skäckböle då alltså tillhör prästbordet och utgör dess huvudsakliga slättermark,² och så är fallet ännu i denna dag.

Troligen efter att ha tillbringat dominica Oculi (den 4 mars) i Refsund fortsätter Johannes sin färd norrut. Huruvida han vistat i Brunflo, är okänt. Den 7 mars har han emellertid inträffat i Lits prästgård, varifrån ett hans brev av detta datum finnes bevarat.³

Under det höga besöket har givetvis mött upp allt vad Jämtland vid denna tid hade lysande och förmänt — det var nu icke så mycket. Bland undertecknade av det nyssnämnda brevet återfinnas några av provinsens ledande män inom den andliga och världsliga styrelsen samt några av dess mäktigaste storbönder.

Det är först fogden och hövitsmannen över Jämtland Örian Persson, troligen en medlem av den rikt förgrenade Skunkkätten. Då Vincentius Lunge fått Jämtland i förhåning hade Örian av denne genom ett brev av den 23 juni 1525⁴ förordnats till fogde och hövitsman, en befattning, som han innehar ännu 1536. Det är vidare Gustaf Vasas betrodde man »herr Erik i Jämtland», prosten Erik Andersson i Oviken, Nils Gudmunds sons efterträdare, som under åren 1525—63 handlade landets kyrkliga ärenden och med kraftig hand genomförde reformationen i sitt prostert.⁵ Två andra kyrkliga representanter äro KYL-

¹ Originalet förvaras i Refsunds sockens kyrkoarkiv. Avskriften återfinnas i Thulins Redogörelse för de ecklesiastiska hofställen, s. 119, bilaga 2, samt i Per Persson: »Refsunds socken i Jämtlands län, historiska och geografiska anteckningar samt dokumentavskrifter».

² Thulin, s. 101.

³ RA, Pergamentsbrev 1523—1540. (Avskrift i J. Hadorphus: Sanct Olavs saga på svenske rim, s. 170 f.)

⁴ DN XIV, s. 440 f.

⁵ Nordström, passim.

koherde Nils Mattson i Brunflo (1525—44), som väl från sin socken varit Johannes Magni följaktig till Lit, och Johannes värd för tillfället, kyrkoherden i Lit herr Peder (enligt Bygdén med tillnamnet Olaf Balk), vilken anses ha bekänt sin post under åren 1525—48.¹ Slutligen komma tvorne storbönder, Esbjörn Kinnatsson i Fjåle (Fjäl) och Nils Henriksson i Gunnegård, bägge i Lit, idoga odalmän i åtnjutande av sockenbornas stora förtröende.²

Vår enda bevarade urkund från Johannes uppehåll i Lit är av följande lydelse:

»Wi Jons meth Gudz nad witwald Erchebyrps at Vpsale Domkyrka etc. bekänne meth thetthe wort närwärende opne breff ath aaren efter Gudz byrd MDXXV på thet sette Odhensdagen efter Oculi wite wi j pa ware ock Vpsale Domkyrka wegne oc meth thetthe wort närwärende breff wme ock tistädte adt effterskriffne gode men Nilss Eriksson i Ösem, Jens Kettilsson i Bienna, Oloff Persson i Waglen, medt theres brödrher oc nerskyllmenen mage niutha, bruke oc fara oc förbätthe eth worth godz som kallas Westherhus liggiande paa frvördöen i Jempehand för X march om aaret til oss ock war Biscoops stol i theres nad och theres barns lifzthid. Oc hafwe thesse godeman loffwath i ware narwäre paa theres hedher och äre aldre wilde klande för:ne godz mot Vpsale Domkyrke uthan thet besittie for rette leze som andre landbor for X mark, som före scriffwit staar. Oc saa ath the skole stelftwe personnelgh besittie förnempte godz oc inghen annen för sigh paa för:ne godz. Thesse gode Herrer wore när stædde tha saa war sketh som före scriffwit staar. — — —»³ Detta arrendekontrakt kompletteras genom en försäkran av legogärdarne, bönder i Rödön, Näs och på Frösön, att utgöra arrendeavgiften och »som andre lydaktige landbor förbätthe för:de godz til thet bästa».⁴

Det »gods», som Johannes Magni härmed utarrenderar, utgjorde sedan år 1494, tillika med en fjärdedel i Fors gård (»Bispegården») och ett därmed förenat laxfiske i Indalsälven samt Södergården i Brunflo, ärkebiskopsstolens på testamentarisk väg förvärfvade fastigheter i Jämtland.⁵ Arrendet omfattade enligt Nordström⁶ tre gårdar som tidigare tillhört Västerhus gamla kapellgåll och vilkas avkastning — den beträknades

¹ Bygdén II: 78.

² DN XIV, passim.

³ RA, Pergamentsbrev 1523—40.

⁴ RA, ibid.

⁵ Nordström, s. 28 f.

⁶ a. a. s. 23.

1481 till fem svenska markar¹ — kommit detta till godo. Efter reformationen får prosten Erik Andersson i förklaring den del av Västerhus, som »tilförene legat undt vpsala domkirke»² Västerhus torde vara en av Jämtlands äldsta gårdar; den har någon tid innehafts av den mäktiga släkten Skunck från Hakås. Redan år 1300 fanns där ett kapell, som innehade jordägare i flera Frösöbyar, sedan utbytta mot ägor inom Västerhus by³ Arkestiftets ägor inom byn ha smånämgom utökats, så t. ex. genom en under Jakob Ulfssons visitation vid Brunflo kyrka 1494 av Peder Olofsson och Anders Olofsson i Sanne gjord donation.⁴

Efter besöket i Lit uppehåller sig Johannes Magni ännu i närmare två veckor i Jämtland. Det är icke med visshet känt, vilka sockenkyrkor han därunder visiterat. Olaus Magni uppgiver⁵ att Johannes utsträckt sin färd »ända till de avlägsnaste delarna av Jämtland» Möjligen har han besökt Gregorimarknaden i Oviken och gäststugan Erik Andersson på Koburgshus. I varje fall synas vissa skäl tala för att han hållit visitation i Undersåker. I ett brev av den 14 januari 1550⁶ heter det: »Konagl. Maytz vår Konagl. Nådes prost i Jempralandh, jag Erich Andersson, kyrkepräst i Owijken Bektiennes jagh att åhrom effter Gudz byrd 1525, kom till Jempralandh wertdigh Faderh Eleectus Hr Jöns Swijnrooth, hållandes här sitt Biskopsenbethe. Thå kom för rättte för honom Hr Annundh i Vandersåker⁷ och klagen dhe att thet war wällege ifråkommit een jordepart aff hans prästehohl, in till itt annat godz, som är Hårstadh och är Cronones godz etc.» Därpå, heter det, tillkallade Eleectus fögden Örian Persson, och så besökte dem emellan, att prov och syn skulle tilläggnas emellan, vilket skedde sommaren därrå, och wardt tillhopa kalladt 24 proffzmän, präster och bönder och var så beslutet thems profv och dom, prost och föugd närvarande, att kyrkeian skulle höra ägonar till etc». Det häröver uppsatta brevet försvann sedermera, och genom en följd av vidriga omständigheter blev det herr Annunds tragikomiska öde att, allt omak-

¹ DN XVIII, s. 1 och 101.

² GR VIII, s. 165.

³ Bygdén, I: 233.

⁴ Hadorph, St Oluffs saga, s. 163 f.

⁵ Hist. om de nord. folken, IV, kap. 19.

⁶ Det har visat sig omöjligt att från Undersåker erhålla klart besked om detta brev. F. överbibliotekarien Leonard Rygdén, Uppsala, har välvilligt meddelat mig en avskrift av dessamma, gjord efter avskrift i »Undersåkers älska bok, p. 208». En svarvig avskrift finnes i Vitt. Hist. o. Ant. akad., N. J. Eklundhs samlingar, A I, nr. 6.

⁷ Kyrkohönde därstädes 1496—1530 (31).

till trots, aldrig få stadfästelse på sin äganderätt. — För sannolikheten av att Johannes besökt Undersåker talar även norrländsk byggedetradition. Från denna har Nicolaus Olai Botnensis, en från klandrare av det katolska kleresiet i landet, hämtat följande musliga anekdot, som givetvis ej utan vidare får tagas för god: »Johannes Magnus Swinfot var födder i Linköping stikt icke långt från staden. Ty när Eleectus Swinfot vis i t e r a d e här norr, var han ock i Jempraland, och där var en gammal och ganska erfadrig man ben. Herr Nil s i Undersåker, han berättade hem hoos sig på en afton för hans hoffmän, at han hade gådt där nedre i Linköping i skole, och at han så grant kände Electi fader, sasom någon af sina grannar, ty han hade gjort så mångt godt par skoor åt honom. När Eleectus detta om morgonen sporde, vardt han theröfver ganska vred. Dessförman, at det nu bar til bordz igen, var olyckan framme, så at den fattige menöse mannen, både för stor olycko som ock eljest genom en påkommelse, råkade emittre erepium ventus (sic!); se deraf fick Eleectus tillfälle att castigera och nåpsa honom, att tillhopa mäst för det han kallade honom en skomakare, son, ty måste han gifva ut 50 markers»¹.

För Olaus Magni har det varit kärt att dröja vid broderns resa »ad septentrionalis partes diocesis», sådan den gestaltat sig för hans praktlystna fantasi. Olaus blir svulstigt retorisk inför det glansomsprungna minnet av detta vertabla triumftåg, som, höjdt i det norrländska vinternötkrets skyddande dok, får lämna en provkartan på alla Johannes dygder: »Det kan synes onöligt», skriver han,² »med huru stor välvilja han (Johannes) blev mottagen av prästerskapet och allt folket i Norrland, och han dröjde icke att övertärfva välviljan med välvilja, så att alla erkände, att han var en efterföljare till den samme herden, som kände och närde alla sina får och gick före dem och kallade dem vid namn. I det att han frkostigt utdelade till de fattiga livsmedel, som det var vanligt att man för folkets synders skull frambar till »summo sacerdoti», vederkväkte han genom faderlig välvilja och hjälp även de fattiga, som genom eldsvådor förlorat hem och egendom. Gentemot de betryckta, dem tyranners våld bragt i elände, visade han dessutom så mycken frkostighet, att han stundom ersatte dem allt vad de förlorat, och sedan han utbyt tänden i reda mynt, fördelade han dem så, att han ansågs ha gynnat de fattiga lika mycket som sig själv». En motsatt uppfattning av Johannes välgörenhet antydes hos de från kungligt håll inspirerade författarne, som

¹ Magnusson, s. 185.

² SRS III: 2, s. 76.